

miljøpartiet de grønne

Prinsippprogram

Vedtatt på landsmøtet i Stamsund, 6. til 8. mars 2009.

Miljøpartiet De Grønne

Prinsippprogram

Vil du vite mer om grønn politikk?

Miljøpartiet De Grønne (MDG) har siden starten i 1988 vært representert i en rekke kommunestyre og fylkesting, og er medlem av det felleseuropeiske grønne partiet European Green Party (EGP).

Det foreliggende prinsippprogrammet utfylles av et arbeidsprogram for stortingsperioden 2009–2013, med konkrete mål og virkemidler. Arbeidsprogrammet, siste nytt fra MDG og informasjon om partiets fylkes- og lokallag finnes på våre nettsider: www.mdg.no. Har du spørsmål, kommentarer eller innspill, ta gjerne kontakt med oss på e-post sekretariat@mdg.no eller på telefon 23 10 95 43.

Innhold

1: Grønne grunnprinsipper.....	4
1.1 Økologisk bærekraft.....	4
1.2 Sosial bærekraft.....	4
1.3 Demokrati og ansvar.....	4
1.4 Kulturelt mangfold og individuell frihet.....	4
1.5 Ikkevold.....	4
1.6 Ydmykhet og samarbeid.....	4
2: Livsgrunnlaget.....	5
2.1 Økonomi.....	5
2.1.8 Et enkelt og sosialt skattesystem.....	6
2.2 Energi og klima.....	6
2.3 Samferdsel.....	8
2.4 Avfall.....	8
2.5 Artsvern.....	9
2.6 Dyrs rettigheter.....	9
2.7 Landbruk.....	10
2.8 Sjøbruk.....	11
2.9 Genteknologi.....	12
3: Mennesker imellom.....	13
3.1 Folkestyre.....	13
3.2 Kultur.....	14
3.3 Minoriteter.....	15
3.4 Utdanning.....	16
3.5 Samfunnslønn.....	18
3.6 Omsorg.....	18
3.7 Helse.....	19
3.8 Kriminalitet.....	20
4: Verdenssamfunnet.....	20
4.1 Fred og rettsorden.....	20
4.2 Handel og bistand.....	22
5: Framtida er grønn!.....	23
5.1 En ny politisk farge – et parti for vår tid.....	23
5.2 Ulike impulser – felles mål.....	23

1: Grønne grunnprinsipper

Miljøpartiet De Grønnes mål er et medmenneskelig samfunn i økologisk balanse. Økonomien skal underordnes sunne økologiske prinsipper, og fremme fred og rettferdighet både lokalt og globalt. Livskraftige lokalsamfunn basert på lokale ressurser er en forutsetning for å nå målet.

1.1 Økologisk bærekraft

Mennesket legger allerede beslag på store deler av jordens areal og naturressurser, noe som truer fred, velferd og selve eksistensen til mange medmennesker samt en rekke andre arter. Økologien – læren om samspillet i naturen – viser at vi blir mer sårbare jo flere mennesker vi er og jo større forbruk hver og en har. Teknologiske framskritt kan i noen grad veie opp for dette, men Miljøpartiet De Grønne legger føre var-prinsippet til grunn, og hevder at den eneste farbare veien er både å stabilisere folketallet, redusere forbruket og forbedre teknologien. Miljøpartiet De Grønne mener også at mennesket, som den sterkeste parten i møte med andre dyr, er etisk forpliktet til å behandle dyrene med høy respekt for deres behov og naturlige livsførsel.

1.2 Sosial bærekraft

Sosial trygghet og noenlunde jevn fordeling av goder er en forutsetning både økologisk bærekraft, livskvalitet og fredelig samkvem folk imellom. FN-konvensjonen om sosiale, økonomiske og kulturelle menneskerettigheter er like viktig som de politiske menneskerettighetene. Så lenge verden preges av store sosiale forskjeller, hevder vi retten til å strebe etter likeverdige levekår for alle. Vi har dermed ingen rett til å kreve måtehold fra verdens fattige uten selv å redusere forbruket vårt når økologiske hensyn krever det. Om byrden ved en slik reduksjon fordeles sosialt rettferdig, tror vi dette er like overkommelig som det er nødvendig, og i et sosialt rettferdig og likestilt samfunn tror vi menneskene kan være lykkelige med et lavere materielt forbruk enn i dag.

1.3 Demokrati og ansvar

Med trygghet for mat, helse og utdanning på plass, kan folk ta styring over eget liv og formingen av samfunnet. Miljøpartiet De Grønne står for et radikalt demokrati der alle individer og grupper både er i stand til og ser nytten av å engasjere seg for sin egen og felleskapets framtid. Et økologisk og sosialt bærekraftig samfunn forutsetter sterkere, mer opplyst og lokal folkelig kontroll med naturressurser, kapital og teknologi. Vi mener varige grønne samfunnsendringer bare kan komme gjennom et samspill av kollektive demokratiske grep og personlige endringer av holdninger og livsstil.

1.4 Kulturelt mangfold og individuell frihet

Miljøpartiet De Grønne tar avstand fra alle former for negativ diskriminering. Vi legger til grunn at ingen samfunn eller kulturer er statiske og entydige, og at alle har potensiale for positiv utvikling. Vi avviser forsøk på å sette alle fra et område eller en kultur i samme bås, og vil alltid støtte de underkulturene som deler våre idealer innen økologisk og sosial bærekraft, demokrati og ikkevold. Vi setter personlig frihet høyt, men da en grønn frihet der solidaritet og medfølelse setter grensene for individuell frihet – ikke omvendt.

1.5 Ikkevold

Miljøpartiet De Grønne legger ikkevoldsprinsippet til grunn for alle områder av politikken. Vi mener økologisk og sosial bærekraft, demokrati og respekt forebygger konflikter gjennom fjerning av strukturell vold i fredstid. Vi mener også at ikkevoldelig motstand og dialog kan dempe, forvandle og løse konflikter når de oppstår.

1.6 Ydmykhet og samarbeid

Miljøpartiet De Grønne innser at vi ikke sitter med fullstendige løsninger på alle de eksistensielle problemene menneskeheten står overfor, eksempelvis klima- og ressurskrisene. Vi inntar derfor en ydmyk og lyttende holdning

overfor fagkompetanse, forskermiljøer og miljø-, freds- og solidaritetsbevegelsen. Vi ønsker å etablere nær kontakt med slike miljøer, slik at våre vedtak forankres i mest mulig kompetent og faglig analyse. På grunnlag av våre grunnprinsipper og samarbeid med kompetansemiljøer vil vi skape en ny politikk som er i stand til å møte utfordringene dette århundret byr oss: En frisinnet, nytenkende og radikal politikk.

2: Livsgrunnlaget

2.1 Økonomi

Måten vi innretter det økonomiske livet på er avgjørende for hva som er mulig å få til på de fleste andre politiske områder. Økonomien knytter sammen teknologi, livsstil, kultur og moral. Og ikke minst: Når livsgrunnlaget vårt trues og blir ødelagt, skjer det som regel med argumenter fra økonomien. Å nærme seg en grønn samfunnsøkonomi er derfor en hovedutfordring for et grønt parti.

2.1.1 Det beste fra plan og marked

Grønn økonomi er en blandingsøkonomi der økologiske, sosiale og demokratiske mål er vesentlig styrket, på bekostning av kommersielle interesser. Markedet, basert på privat eiendomsrett og konkurranse, er effektivt og uproblematisk på begrensede områder, og har derfor en sentral rolle i grønn økonomi. Kapitalismen – opphoping av kapital via utbytting av arbeidskraft, eller å tjene penger på å ha penger – er derimot et usosialt prinsipp som ofte ødelegger det positive ved markedet. Vi ser at de to prinsippene overlapper hverandre – utfordringen er å finne gode rammer for innhold, omfang og styring av begge, ikke minst hvilke områder de må holdes unna. Her er det behov for nytenkning, men også å ta opp igjen ordninger som er praktisert tidligere. Penger skal primært være et praktisk byttemiddel i realøkonomien, ikke et spekulasjonsobjekt å bli rik på i seg selv.

2.1.2 Redusert arbeidstid framfor økt kjøpekraft

Vi kan ikke låse oss til økonomisk vekst som vilkår for stabilitet og velferd. I prinsippet kan vi se for oss typer av økonomisk vekst som ikke drar med seg mer økologisk belastning enn i dag, men i praksis er dette knapt mulig på sikt, og det er heller ikke lenger noe vilkår for det gode liv i i-landene. Tvert imot mener vi at mer frivillig og sosial aktivitet vil gi oss en annen og rikere form for vekst. Miljøpartiet De Grønne ønsker derfor at økt produktivitet, som i seg selv er et gode, primært skal omsettes i redusert arbeidstid heller enn økt kjøpekraft. På denne måten kan man trinnsvis innføre for eksempel 6-timersdag med «full lønnskompensasjon», men ikke «vekstkompensasjon» – det vil si at veksten tas ut som mer fritid i stedet for økt kjøpekraft.

2.1.3 Felleseie og demokratisk kontroll på viktige områder

Kontroll med naturressurser, drift av infrastruktur og velferdstjenester er i hovedsak uaktuelle områder for kommersielle interesser. Der det er tradisjon for privat virksomhet innen slike områder, må strenge konsesjonsvilkår gjelde. Stat og kommuner bør suppleres med samvirkeforetak, stiftelser og mindre lokale aksjeselskaper. I andre sektorer er regulerte markedsløsninger best. Men effekten av politiske rammer avtar ofte når selskaper vokser og tiltemper seg en tilsvarende mangesidig og diffus makt, så størrelsesbegrensninger må være en del av rammeverket. Internasjonal handel må ikke hindre demokratisk kontroll med naturressurser, eiendomsforhold, pengepolitikk, skatte- og velferdssystem, arbeids- og miljølovgivning. Verken EU eller WTO tjener grønne mål med de formål disse organisasjonene har i dag. Norsk arbeid innen slike organisasjoner må eventuelt ha et grønt samfunn som siktemål.

2.1.4 Det må lønne seg å handle grønt – også økonomisk

Et problem med markedet er at prisene i liten grad avspeiler sosiale og økologiske kostnader. De fleste av oss handler mer etter pris enn samvittighet, og ordninger med positiv eller negativ produktmerking virker for lite og sent. I hovedsak må vi i dag dessuten betale ekstra for etiske og miljøvennlige produkter. Dette må snus, ved at samfunnet i langt sterkere grad rasjonerer eller avgiftsbelegger nyuttak av naturressurser, forbyr forurensning og stiller krav til sosialt akseptabel produksjon og handel. Slik blir de varene vi ønsker skal overta markedet billigst

eller enerådende.

2.1.5 Miljøavgifter må være smarte og sosiale

Avgifter på miljø- eller helseskadelige produkter og aktiviteter skal ha som formål å gjøre seg selv overflødige, og kan derfor bare være tidsbegrensede tillegg til vanlig skatt, og da øremerket tilsvarende gode tiltak. De fleste slike avgifter er i dag «flate», og virker usosialt ved at de i mindre grad rammer de rikeste. Avgiftene må derfor enten gjøres progressive (f.eks. toprissystem på strøm), erstattes helt med personkvoter, eller tilpasses ulike behov (f.eks. veiprisning). Vi må også bort fra ordninger der vi betaler avfallsgebyr i tillegg til sluttbehandlingsavgift som en del av kjøpesummen. En rekke produkter det er viktig å samle inn igjen etter bruk må heller pålegges pant, med satser som gir effektiv innsamling.

2.1.6 Aktiv næringspolitikk

De statene vi omtaler som i-land har alle ført en bevisst og aktiv næringspolitikk, selv om dagens politiske ledere gjerne snakker som om det er det frie markedet som har drevet nasjonen framover. Ny teknologi oppstår, blir allmenn, og til slutt avleggs. Næringspolitikken må kontinuerlig støtte opp om fronten i denne løypa, i motsetning til den nyliberalistiske næringsnøytraliteten der kortsiktig gevinst og langsiktig stagnasjon ofte blir resultatet. Rammen må uansett være langsiktighet, sosial og økologisk bærekraft.

2.1.7 Gjør oljefondet til et framtidsfond

Miljøpartiet De Grønne ser det norske «oljefondet» som dypt problematisk på minst tre nivåer: Fondet er basert på klimaskadelig produksjon, fondet investeres i menneske- og miljøfiendtlig næringsliv og fondet setter opp spekulasjon i markedet som en løsning på framtidige utfordringer. Vi mener fondet bør brukes på grønn teknologi, grønne arbeidsplasser, på utviklingstiltak, miljøtiltak og helsearbeid, og at det bør underlegges langt strengere etiske regler enn i dag.

2.1.8 Et enkelt og sosialt skattesystem

Det samlede skattenivået må dekke ønsket omfang av fellestjenester. Skatteøkning kan derfor være nødvendig for å muliggjøre velferdsreformer, men også for å overføre arbeidskraft til offentlig sektor når arbeidsmarkedet er stramt. I motsetning til rentejusteringer gir skatten mulighet til å ta sosiale hensyn når aktiviteten i økonomien skal reguleres. Vi ønsker et enkelt skattesystem der kun prosentsatsene justeres ved behov. Mange skatte- og avgiftsordninger kan avvikles, med mindre byråkrati, bedre oversikt og sosial fordeling som resultat. Merverdiavgiften er en hovedkilde til offentlig inntekt, og tungt innarbeidet i de fleste land. Likevel er den både usosial (en regressiv skatt) og arbeidskrevende, og bør på sikt erstattes av økning i de andre skattene. I første omgang må den brukes aktivt til å gjøre ønskede produkter billigere. Vanlig inntekts- og formueskatt må uansett bli mer progressiv enn i dag, for å få til en ønskelig sosial utjevning.

2.1.9 En statusheving for den uformelle økonomien

Den uformelle økonomien omfatter arbeid som utføres på frivillig eller selvhjelpsbasis uten bruk av penger som vederlag, og som i hovedsak ikke blir registrert eller skattlagt. Dette dreier seg for eksempel om arbeid gjennom foreninger, livssynssamfunn, politiske partier, nabohelpssentraler og bytteringer. I tillegg til den direkte nytten av arbeidet, bidrar slik virksomhet til bygging av viktige sosiale nettverk. Samfunnslønn vil bety at frivillig arbeid ikke nødvendigvis må være fritidsarbeid (jf. 3.5 *Samfunnslønn*).

2.2 Energi og klima

Rapportene fra FN's klimapanel, kombinert med føre-var-prinsippet, tilsier at verdens utslipp av klimagasser bør ha passert toppen i 2015, og så reduseres mot nærmere 90 % av 1990-nivået innen 2050. Norge har her et tungt ansvar: Som storeeksportør av og økonomisk velstående på fossile brensler, som storforbruker av energi selv, og som et land med høy teknologisk kompetanse, har Norge et stort energipolitisk ansvar. Energipolitikk dreier seg om å møte klimautfordringen, om forsvarlige alternativer til den fossile energien som dominerer verden, og om makt og profittinteresser hjemme og ute.

2.2.1 Ingen energibruk kan vokse evig

Omfanget av fornybar energi på jorda er teoretisk sett enormt, og ingen begrensende faktor i seg selv. Men energibruken vår kan ikke ses isolert fra de aktivitetene den legger grunnen for, og som i sin tur gir andre problemer: Materialbruk, arealkrav og forurensning. Derfor kan ingen form for energibruk vokse evig. Med fortsettelse av dagens vekstdrivende økonomi vil nye energiformer kun være en utsettelse av problemet. En viktig del av klimapolitikken vil derfor være økonomisk nyorientering. Parallelt med utslippsmål for klimagasser må det settes nasjonale tak på den totale energibruken per innbygger.

2.2.2 Effektive og rettferdige tiltak

Klimautfordringen er en sak for å legge prinsipper til side og få i gang raske og effektive tiltak. Tiltakene må likevel ha folkelig oppslutning for å lykkes. Sosial profil er derfor avgjørende både innenlands og internasjonalt. Miljøpartiet De Grønne ser personkvoter som et rettferdig og effektivt tiltak for enkelte varer og tjenester som er enkle å registrere bruken av, og som det ikke finnes reelle alternativer til på kort sikt.

2.2.3 Norge kan bidra raskt og mye

Uansett hvor internasjonale forhandlinger fører oss, mener Miljøpartiet De Grønne at Norge må gå foran med offensive tiltak: I første rekke stans i videre nyutvinning av olje og gass, parallelt med omfattende og kontinuerlig ENØK-innsats i alle sektorer. Med visse unntak regner vi det da som realistisk å dekke samlet norsk stasjonær og mobil energibruk med ren energi uten nye utbygginger. Slike blir eventuelt nødvendige først når eksport kommer på tale, og det må da gjøres en grundig drøfting av hvilke energikilder og teknologier som er ønskelige.

2.2.4 Energirike land må dele med seg

At energiselskapene i et fritt energimarked spekulerer i eksport av strøm kan ikke hindre oss i å vurdere gode fellesskapsløsninger over landegrensene. De rene energiressursene er svært ulikt fordelt i verden, og vi er blant de rikeste i så måte. Miljøpartiet De Grønne ønsker en kraftig satsing både på ENØK og utbygging av nye energikilder, som bidrag til regional selvforsyning med klimanøytral energi. Vilkåret er at fossil- og kjerneenergi faktisk erstattes, og at samarbeidslandene har en offensiv strategi der egne tiltak innen ENØK og fornybar energi ligger til grunn. Nyutbygginger må underlegges strenge lokale miljøhensyn.

2.2.5 Ut av oljealderen

Vi erkjenner at verdenssamfunnet i dag i stor grad er avhengig av de fossile energiressursene olje, gass og kull. Tilgangen på disse ressursene, iallfall olje, har mest sannsynlig passert toppen: Årlige nyoppdagelser er mindre enn årlig forbruk, noe som avspeiles i prisen som øker i snitt med årene. Derfor må en ansvarlig politikk ta sikte på innfasing av andre energikilder, før behovet blir akutt. Av hensyn til klimabidraget fra disse energikildene har vi heller ikke tid til å vente på at de siste kildene går tomme.

2.2.6 Norges største politiske paradoks

Brenning av fossil olje, gass og kull utgjør hoveddelen av menneskehetens bidrag til klimaendringene. Fortsettelse av leting og nyutvinning må også av den grunn raskt erstattes av innsats for grønn energi, herunder ENØK. Oljepolitikken er det største hinderet for våre ambisjoner i miljøpolitikken, og utgjør Norges største politiske paradoks.

2.2.7 Nei til kjernekraft

Kjerneenergi er på samme vis som fossil energi en begrenset ressurs, men med andre typer ulemper. Ulykkesrisiko, nærhet til våpenteknologi og lagring av avfall er gode grunner til å ikke satse på kjerneteknologi som løsning på klimakrisen. Miljøpartiet De Grønne ønsker internasjonal avvikling av kjerneenergi, og forbud mot all dumping av radioaktive emner i havet. Eventuell forskning innen kjerneteknologi må direkte støtte opp om en slik avvikling. Norge har også et ansvar for å utvikle best mulig lagringsteknologi for eksisterende radioaktivt avfall.

2.2.8 Mye energi å spare på endret kosthold

Hoveddelen av verdens kjøttproduksjon er svært ressurskrevende og miljøbelastende. Den samlede husdyrbestanden står blant annet for større klimagassutslipp enn transportsektoren. Vegetabilske matvarer kommer i hovedsak bedre ut miljømessig.

2.3 Samferdsel

Miljøpartiet De Grønne ser det som et gode å kunne reise for å se andre folk og steder. Ordinær reising i jobbsammenheng er et nødvendig onde som kan og bør reduseres. Varetransport kommer i en mellomstilling, der mye er positivt og mye er overflødig. Den samlede trafikken er likevel en alvorlig trussel mot natur, liv og helse, og at den generelt øker i takt med økonomien ellers utgjør en alvorlig utfordring. Grønn samferdselspolitikk handler om redusert transportbehov, ny teknologi og rettferdig fordeling av reisemuligheter.

2.3.1 Bilen trengs ikke overalt og ikke hele tida

Biltrafikken er en direkte årsak til klimaendringer, skog- og fiskedød, avlingsskader og alvorlige sykdommer. I Norge er hundretusenvis alvorlig plaget av veistøv, eksos og trafikkstøy. Trafikkulykkene koster hundrevis av menneskeliv og fører til titusenvis av personskader. Landskap, dyrkamark og bomiljø vil fremdeles bli vandalisert dersom vi fortsetter samfunnsplanleggingen på bilismens premisser. Bil og drivstoff er like fullt nødvendig mange steder i Norge, og vil lenge være det – dette må samferdselspolitikken ta hensyn til.

2.3.2 Jernbane er hovedregelen

Miljøpartiet De Grønne mener at elektrisk bane må være hovedpilaren både i bytrafikken og i lengre landtransport. Godstogene må ha egne vogner for kjøretøyer, med svært rimelige billettpriser for bil- og trailersjåfører. Vi vil bygge nye høyhastighetsbaner og oppgradere eksisterende jernbanestrekninger i stedet for fortsatt kapasitetsøkning i veinettet og flytrafikken. Vi vil likevel støtte bygging av omkjøringsveier rundt tettsteder og tunneler forbi rasutsatte områder, der kollektivtrafikk alene ikke kan løse utfordringene.

2.3.3 Skipsfart for framtida

I store deler av Norge og verden er sjøveien en naturlig og viktig samferdselsåre. Naturinngrepene er få og ulykkesfrekvensen lav. Dagens båttrafikk er likevel sterkt forurensende. Hurtigbåter kan sammenlignes med fly i så måte, og må kun brukes der de av naturlige grunner er det eneste hurtige alternativet. Også for skipstrafikken må det utvikles teknologi for rene energikilder og mer effektive skrog.

2.3.4 Alternativer til flytrafikk

Flytrafikken har med god grunn blitt et symbol på klimabelastningen i rike land. Den er raskt økende, tekniske alternativer finnes knapt på tegnebrettet engang, og mye av flytrafikken er et luksus- og overskuddsfenomen. Miljøpartiet De Grønne vil styrke alternativene til flytrafikken.

2.3.5 Til fots og på sykkel

Ingen reisemåte er så energisparosom, miljøvennlig og tilgjengelig som gang- og sykkeltrafikken. Miljøpartiet De Grønne vil fremme disse alternativene i byer og nærmiljø, ved å prioritere sammenhengende nett av sykkel- og gangveier. Byene bør også ha offentlige bysykler med formålstjenlig oppstilling nær kollektivstasjoner og parkeringsplasser.

2.4 Avfall

I søppeldunken finnes resultatet av vårt systematiske feil- og overforbruk. Det meste er ressurser på feil sted, og vitner om en kultur og en samfunnsøkonomi langt unna det kretsløpsprinsippet som naturen ellers fremviser.

2.4.1 Redusert forbruk

Den langsiktige strategien i avfallspolitikken må være å redusere mengden avfall som oppstår. Her blir det

avgjørende hvilke grep vi greier å ta for å kontrollere den generelle økonomiske veksten (jf. 2.1 *Økonomi*). Så langt har søppelmengden per innbygger økt nokså jevnt med forbruksveksten.

2.4.2 Gjenbruk og resirkulering

Verken brenning eller deponering (dumping) av avfall er fornuftig disponering av materielle ressurser. Staten må legge rammene for en helhetlig organisering av avfallshåndteringen, slik at ressursene finner veien tilbake i ny produksjon. En viktig faktor her er pant i stedet for avgifter. Miljøavgifter ved varekjøp eller/og ved levering til avfallsmottak stimulerer ikke folk til riktig og lovlig avfallshåndtering. Miljøpartiet De Grønne ønsker forbud mot engangsemballasje som ikke er biologisk nedbrytbar, eller som på annet vis er miljøskadelig.

2.4.3 Matavfall og kloakk

Som hovedregel bør alt matavfall og kloakk omformes til gjødsel og/eller biogass. Frivillig privat kompostering av matavfall må suppleres med offentlige kompost-/biogassanlegg. Nye teknologiske løsninger for biologisk kompostering av kloakk og avløpsvann på husholdningsnivå må utvikles, som supplement til de tradisjonelle offentlige anleggene. I større anlegg er det en viktig utfordring å ta vare på og tilbakeføre næringsemner til landbruket. På sikt er dette det eneste bærekraftige alternativet til bruk av kunstgjødsel (jf. 2.7.2 *Nok mat – nå og i framtida*).

2.5 Artsvern

At arter oppstår og dør ut er en naturlig prosess. Vår egen art er likevel nå så dominerende at vi utrydder andre arter i et tempo mange ganger det historisk normale, som heller kan sammenlignes med dramatiske hendelser tidligere i jordens historie. Naturen tåler godt at en art forsvinner, mens det samlede artsmangfoldet som regel gjør økosystemene mindre sårbare. Økologisk sett er det da viktigst å bremse den samlede utryddingstakten, men enkeltarter med særskilt symbolsk status kan ha høy verdi for menneskets opplevelse av naturen. Artsvern handler derfor både om økologi og om kultur.

2.5.1 Artsvern krever områdevern

De fleste truede artene er planter, insekter, fugler og andre mindre dyr som vi ikke merker før de er borte. Slike arter er helst truet på grunn av at leveområdene deres forsvinner. Nøkkelen til artsvern er derfor områdevern, både som ordinære verneområder og via helhetlig forvaltning av alle naturområder. Samfunnet må ta kostnaden ved å verne langt større og flere typer areal enn i dag, og kommuner og grunneiere må kompenseres så det monner. til grunn må det ligge konkrete nasjonale mål med tidsfrister og sektorvise planer.

2.5.2 Fokus på fisk

Både matfiskforekomster (f.eks. kysttorsk) og viktige arter lenger ned i næringskjeden (f.eks. kolmule) har usikker status. Truslene spenner fra industrielt rovfiske, bunntåling og overgjødning til oljeaktivitet, miljøgifter, sykdomssmitte og genetisk forurensning. Havtåling og oppdrett kommer spesielt dårlig ut.

2.5.3 Rovdyr

Rovdyrene setter vernedilemmaet på spissen: Matproduksjon kontra artsvern, lokaldemokrati kontra fellesinteresser i naturarven. Bedre tiltak for sameksistens mellom husdyr og rovdyr trengs – vi kan ikke leve med dagens situasjon, enten husdyrene blir tatt av rovdyr eller møter andre skjebner i utmarka. Erstatning i etterkant er ikke holdbart, verken med hensyn til bønder, husdyr eller rovdyr.

2.6 Dyrs rettigheter

Det er naturlig at folk tar utgangspunkt i egne behov og erfaringer i møte både med medmennesker og individer av andre arter. Uansett hvordan man rangerer artene seg imellom, vil oppøving av evnen til empati med andre mennesker og med dyr være to sider av samme sak. Dette har vi blitt stadig flinkere til, men fremdeles krenkes og mishandles dyr i stort omfang. Som hovedregel viser all ny kunnskap om dyrefysiologi at dyrene er mer like oss

enn vi før har trodd. Tvil om hva et dyr kan kjenne av smerte og ubehag må derfor komme dyret til gode; dette gjelder også fisk og mindre «tiltalende» skapninger. Miljøpartiet De Grønne mener uansett at dyr har egenverdi utover eventuell nytte for oss mennesker; av dette følger at dyr også har rettigheter som vi må respektere. Det er derfor problematisk at dyretilsynet i Norge er lagt under Mattilsynet, noe som signaliserer at dyr kun har verdi som mat for mennesker.

2.6.1 Husdyrhold

Det finnes ingen fasit for hva som er «gode nok» leveforhold for husdyr, men mange husdyr – også i Norge – lever under forhold vi aldri ville akseptert for såkalte kjæledyr. Miljøpartiet De Grønne er særlig skeptiske til dyretransporter, som ofte tar 8-12 timer, og fjørfeproduksjonen som må reformeres drastisk. Heller ikke de «frittgående» alternativene er gode nok i seg selv. Økologisk landbruk er et steg i riktig retning; her er det blant annet strengere krav til rom og bevegelsesmuligheter både inne og ute, og forbud mot burhøns og pelsdyrhold.

2.6.2 Pelsdyr

Norsk lov er ennå ikke til hinder for de groveste brudd på dyrs rettigheter, og noen av de verste eksemplene finner vi innen pelsdyrnæringen. Miljøpartiet De Grønne går imot pelsdyroppdrett, og vil arbeide for et totalforbud mot oppdrett av dyr primært eller utelukkende for verdien av pelsen deres.

2.6.3 Forsøksdyr

Norge forbruker et stort antall forsøksdyr i undervisning og forskning. Dyrene brukes som modeller for oss selv, men vi påfører dem gjerne smerter vi ellers ville kalt tortur. Samtidig er dyreforsøk en vitenskapelig upålitelig metode, som ofte gir usikre eller misvisende svar. Miljøpartiet De Grønne tar avstand fra alle smertevoldende dyreforsøk.

2.6.4 Dyr til underholdning

Dyr vises fram som mer eller mindre ren underholdning, for eksempel på sirkus. Dette krever at dyrene nektes naturlig sosial atferd og miljø, og må begrenses eller forbys.

2.7 Landbruk

Landbruket står i en særstilling blant næringene våre, som leverandør av mat, landskap og identitet. Særlig i globalt perspektiv er politikk og praksis i landbruket avgjørende for menneskehetens framtid.

2.7.1 En politisk næring med mange formål

Norsk landbruk holdes oppe til tross for at klima og topografi, men også den (i konvensjonell betydning) høyt utviklede økonomien vår, tilsier at maten burde vært produsert i andre land. Landbruket handler derfor mest om beredskap og bosetning, om helse, miljø- og kulturverdier, og er stort sett avhengig av tollvern og betydelige offentlige tilskudd. Mattrygghet er en menneskerett, og Miljøpartiet De Grønne støtter derfor opp om det offentlige ansvaret for matproduksjonen. Om nødvendig er det like naturlig med offentlig lønn til bønder som til leger og lærere. Støtteordningene i næringen er det knapt mulig å ha full oversikt over; her bør mye forenkles, samtidig som den sosiale og økologiske profilen forbedres.

2.7.2 Nok mat – nå og i framtida

Folkeøkning og klimaprognoiser er blant flere faktorer som varsler store utfordringer for verdens mattilgang. Grønn politikk må både redusere disse truslene og legge til rette for å takle dem om de blir virkelighet. Konvensjonelt landbruk med kunstgjødsel er best når målet er kortsiktig høy avling per dekar. Tar vi hensyn til varig fruktbarhet i jorda, tilgangen på nok og rent vann, dyrevern, biomangfold samt lokal kontroll med ressurser og kunnskap, kommer økologisk landbruk bedre ut. Det er vist at Norge med økologisk landbruk kan fø egen befolkning med god margin. Uansett driftsmåte er vi i framtida helt avhengige av å få til resirkulering av næringsstoffer også fra menneskekløkk, og endret kosthold i retning mindre importert kjøtt, men mer lokalprodusert, økologisk mat.

2.7.3 Jordvern og prioritering av areal

Av hensyn til naturvernet bør ikke det dyrkede arealet i Norge utvides særlig, og av klimahensyn må særlig myrene få ligge i fred. Det blir da avgjørende å ta vare på de arealene vi har, både med tanke på omfang og kvalitet. I dag er den beste matjorda vår under sterkt press, særlig fra vei- og tettstedsutbygging. Vi må også bruke matjorda fornuftig ved å prioritere menneskemat framfor dyrefor, og så favorisere de husdyrene som utnytter de gjenværende grovforarealene mest effektivt. Storfe, sau og geit kan og bør avvennes dagens høye kraftfôrbruk.

2.7.4 Beitebruk

Vi har rike beiteressurser, men potensialet begrenses av både dyrevern (hensynet til beitedyra) og artsvern (hensynet til ville dyr). Typiske beitedyr som sau og rein har både kulturell og næringsmessig betydning. Mye av norsk sauehold kommer dårlig ut når man måler klimaeffekt, areal- og forutnyttning for kjøttproduksjon. Men om hele dyret, ikke minst ulla, utnyttes bedre enn i dag, kan sauen framstå som et godt miljøvalg. Flere beitedyr bruker områder som knapt kan brukes til annen matproduksjon. Med riktig valg av raser og forbedret samlet ressursutnyttning, kan derfor beitepotensialet utnyttes bedre i områder med mindre åkerjord og færre rovdyr.

2.7.5 Omsetning av gårdsbruk

«Den omvendte flyttestrømmen» fra by mot bygd hindres i dag av at svært få gårdsbruk kommer på salg. Ved driftsavvikling ender altfor mange landbrukseiendommer som fritidsboliger og leiejord. På sikt forringer dette både bosetning og fagmiljø i bygdene. Vi erkjenner at større enheter i noen tilfeller er nødvendige for å sikre både bosetning og rasjonell drift, men dette bør også få et motstykke i oppdeling av en og annen større eiendom til folk som ønsker småskala- og kombinasjonsbruk.

2.7.6 Økologisk skogbruk

På samme vis som for landbruket ønsker Miljøpartiet De Grønne et desentralisert og allsidig skogbruk som tar hensyn til lokale økosystemer, kultur- og naturverdier. Skogbruket er og skal være en stor leverandør av fornybare materialer og energi. Skogen må forvaltes etter økologiske prinsipper. Både næringen selv og naturen vil tjene på å bruke et økologiregelverk etter modell fra landbruket. Skogøkosystemene huser store deler av de artene som er truet i Norge. Flere store sammenhengende inngrepsfrie områder må derfor vernes. Skogen har også en stor rolle i klimaregnskapet, som må avklares nærmere for norsk skogbruks del. Skogreisning og treslagsskifte som går på bekostning av det lokale biomangfoldet er uansett ikke akseptable alternativer til klimatiltak i samfunnet for øvrig.

2.7.7 Reindrift

Reindriften har både lignende og særegne utfordringer sammenlignet med landbruket. Som urfolk må samene selv styre utviklingen av næringen innen rammene av norsk lov. Støtteordninger, tiltak og regelverk må bidra til å skape balanse mellom dyreantall og beitegrunnlag, samt å redusere behovet for motorisert ferdsel i utmarka. Dyrene har samme rettigheter uansett kulturelle verdier ved virksomheten for øvrig.

2.8 Sjøbruk

Fiskeripolitikken er lite belyst og debattert utenom i næringen selv. Dette står i sterk kontrast til at fiske, og sjøbruk generelt, er vår nest største eksportnæring. Når «oljeeventyret» tar slutt bør sjøbruk kunne bli den største, selv med strenge krav til økologisk og sosial bærekraft. Ikke minst er havet globalt en helt avgjørende matkilde, som ofte kommer i skyggen av problemstillingene i landbruket.

2.8.1 Gjenåpning av fiskerialmenningen

Lukking av fiskerialmenningen, strukturering og privatisering av kvoter har vist seg mislykket: Vi ser opphoping av ressurser hos noen få eiere, kapasitetsøkning og press på fiskeressurser med høy verdi, men også underfiske på arter som kunne vært utnyttet bedre. Vi opplever nedleggelse av landmottak, utarming av lokalsamfunn og at det har blitt vanskelig å etablere seg som fisker. Miljøpartiet De Grønne vil gjenåpne fiskerialmenningen.

2.8.2 Tilbake til kysten

Vi har fått en kapitalintensiv næring i form av fartøyer der store verdier går til finansnæringen. En følge av dette er en flåte som er lite robust i perioder med mindre kvoter, og som derfor presser myndighetene til å tøye kvotene utover det økologisk tilrådelige. En annen konsekvens er at fisken tas stadig lengre fra kysten, med negative konsekvenser for energibruk til drivstoff/frysing og utarming av mottak og industri på land som resultat. For enkelte bestander betyr det at fisken tas før optimal alder, slik at bestanden kommer inn i en ond sirkel – denne må brytes.

2.8.3 Fiskerisamvirke etter modell fra landbrukssamvirket

Fiskeomsetningen på hjemmemarkedet sliter med vedvarende strukturproblemer. Innenlandssalget av fisk kunne vært doblet med bedre kvalitet og produktspekter. Hovedhinderet for dette er sen og dårlig distribusjon, som blant annet bunner i ensporet fokus på eksport innen fiskeindustrien. En større økning i fiskekonsumet vil gi helsegevinst for både individer og samfunn.

2.8.4 Mindre fiskeoppdrett

Oppdrettsnæringen slik vi kjenner den i dag har miljøproblemer på alle kanter. I tillegg er eierskapet så konsentrert at hvert nytt anlegg i liten grad tilfører lokalsamfunnene noen verdi. Noen av problemene (f.eks. overgjødning og rømming) kan løses med landbaserte anlegg, andre (bærekraftig fôr og sykdomsspredning) kan det ikke. I all hovedsak kan fiskeoppdrett bli et bærekraftig tilskudd til norsk sjøbruk kun ved en vesentlig reduksjon i omfanget. Fiskeoppdrett utgjør også en utfordring når det gjelder dyrevern.

2.8.5 Havpattedyr

Norsk hvalfangst er et mørkt kapittel i historien. På grunn av tidligere norsk overfangst har vi en stor del av ansvaret for at mange hvalarter er utrydningstruet. Miljøpartiet De Grønne er mot norsk hvalfangst og slutter oss til retningslinjene fra Den internasjonale hvalfangstkommissjonen (IWC). Selfangst som storskala kommersiell næring må avvikles, og handel med produkter fra slik fangst må forbys.

2.9 Genteknologi

Genteknologi og genmodifiserte organismer (GMO) er et stort steg bort fra de gamle tradisjonene for plante- og dyreavl som har vært med på å legge grunnen for det folketallet vi har i dag, og byr på flere alvorlige utfordringer.

2.9.1 Lokal kontroll med biomangfoldet

Genteknologien krever høy og dyr teknisk kompetanse, som bare stater – eller som i praksis i dag – bare store kommersielle virksomheter kan etablere. Dette fører til reduksjon og privatisering av biomangfoldet knyttet til landbruket. For eksempel kan et lokalt fremavlet mangfold av såfrø bli erstattet med innkjøpt GMO-såorn, som er laget sterilt slik at det må kjøpes på nytt hvert år. Kravet om at internasjonale patenter bare skal gjelde reelle oppfinnelser, ikke «oppdagelser» av naturlige gensekvenser, må innskjerpes. Norge må ikke anerkjenne patent på levende organismer.

2.9.2 Førre-var-prinsippet

Blant annet fordi prosessen går mye fortere ved utvikling av GMO-er enn ved tradisjonell avl, har vi langt kortere tid til å vurdere hvordan den nye organismen fungerer utsatt i naturen. På samme måte som naturlige arter vil GMO-er alltid kunne mutere og krysse med nærstående organismer i naturen. Problemet her er at GMO i praksis betyr å sette ut en ny art i et økosystem, og at de langsiktige konsekvensene av dette knapt kan forutses.

2.9.3 Dette greier vi oss uten

Hovedargumentet for å ta i bruk GMO er tilsynelatende ønsket om mer effektiv matproduksjon. Miljøpartiet De Grønne mener en økologisering av matproduksjonen, med lokal kontroll og høyt biomangfold, er veien å gå for å sikre verden nok mat på sikt. Vi sier derfor nei til manipulasjon med dyr og planter på gen-nivå. Produkter av genteknologien må ikke tillates omsatt i Norge.

3: Mennesker imellom

3.1 Folkestyre

Uansett hva man mener om ansvarsfølelsen til flertallet per i dag, kommer man ikke utenom at all bærekraftig samfunnsutvikling må ha legitimitet i folket. Folkestyre er likevel ikke bare et spørsmål om matematisk fordeling av synspunkter, men om makt, vilje, mulighet til og interesse av å fremme dem – og slik delta i skapingen av den videre historien. For hver person som abdiserer fra den demokratiske prosessen, fylles maktrommet av andre krefter.

3.1.1 Tilbake til politikken

De siste tiårene har politikken – og dermed demokratiet – gitt fra seg makt på en rekke områder. Rettighetslover har overført makt til domstolene, mens internasjonale avtaler har overført makt til organer som EU-domstolen og WTO (jf. 2.1.3 *Demokratisk kontroll og felleseie på viktige områder* og 4.2.1 *Globalisering*). Det er grenser for hvor langt fra dagliglivet et vedtak kan fattes uten å miste legitimitet. Selv når det kommer til menneskerettighetene, kan det være problematisk når enkelte saker overlates til tolkning i internasjonale organer med diffuse retningslinjer. Men mest av alt opplever vi at kapitalkreftene har tatt seg langt inn på folkestyrets banehalvdel, under en bølge av økonomisk liberalisme. Samlet kan denne trenden beskrives som post-demokratiet, og dens negative betydning for folkelig engasjement og politisk deltakelse kan knapt overvurderes.

3.1.2 Mer lokaldemokrati

Balansen mellom sentralt og lokalt demokrati har ingen enkle svar. Fordelen med avstandsstyring er ofte større sjanse for langsiktige, etiske og faglig grunngitte beslutninger, noe vi ser i en del typer naturvernspørsmål. I andre tilfeller står lokalbefolkningen opp mot naturinngrep som storsamfunnet påtvinger dem. Miljøpartiet De Grønne mener vi må tørre å ansvarliggjøre lokaldemokratiet mer enn i dag, selv om det fører til noe større forskjeller kommunene imellom. Hovedformålet må være å skape større lokalt engasjement, ved å senke terskelen for påvirkning, og ved å gjøre det viktig og relevant å bry seg. Noe av den samme balansegangen ser vi i spørsmål om kommuners størrelse. Jo mindre demokratisk arena, desto større sjanse til å påvirke, men fattigere politisk miljø og mindre bredde på debatten. En liten administrasjon har nærhet til innbyggerne, men dette er også på godt og vondt. Ikke minst er det grenser for hvor liten en administrasjon kan være for å yte et profesjonelt tjenestetilbud. Men størrelsen på kommuner og eventuelt regioner må avgjøres nettopp lokalt. Miljøpartiet De Grønne mener at folkeavstemninger må tas mer i bruk, og at stemmerettsalderen må senkes.

3.1.3 Demokrati i arbeidslivet

Den høye graden av fagorganisering har mye av æren for et relativt sosialt og demokratisk norsk arbeidsliv. Også produktiviteten har tjent på dette, og Norge er i dag (konvensjonelt sett) en svært effektiv økonomi til tross for omfattende sosiale og arbeidsrettslige goder. Samtidig erkjenner vi at fagorganiserte er vanlige folk som verken er mer eller mindre økologisk bevisste enn andre. Med lønnskampen som årets høydepunkt kan fagbevegelsen derfor framstå som en motspiller for et grønt parti. Miljøpartiet De Grønne erkjenner og respekterer fagbevegelsens makt, og tror den kan bli en avgjørende medspiller dersom sosial og økologisk bærekraft blir tatt hensyn til i en alternativ tariffpolitikk.

3.1.4 Sivil ulydighet

Demokratiet er ikke en statisk tilstand, men en evig prosess uten noe perfekt sluttmaal. Derfor må vi akseptere at det finnes sikkerhetsventiler til bruk når konflikter ikke kan løses i samsvar med de vanlige «spillereglene». Ikkevoldelig sivil ulydighet er en metode som rett brukt ikke truer demokratiet, men tvert imot virker demokratisk fostrende. Miljøpartiet De Grønne vil ikke sette denne metoden i bås med vanlige ordensforstyrrelser. Mens ikkevoldelig sivil ulydighet ikke truer demokratiet, har sivil lydighet vist seg å være en forutsetning for mange av de verste hendelsene i historien. Opplæring i ikkevoldelig konflikthåndtering må få en større plass i skolen.

3.1.5 Kamp mot rasisme

Rasisme er totalt uønsket, uansett hvilken form den opptrer i. Miljøpartiet De Grønne avviser likevel et forbud mot rasistiske ytringer og organisasjoner. Disse må motarbeides med romslighet og åpen argumentasjon. Rasismeparagrafen har knapt vist seg brukelig i praksis, og vi har uansett andre lovparagrafer som fanger opp et bredere spekter av trusler og sjikane.

3.1.6 Religion

Alle livssynssamfunn må sikres like rettigheter i det norske lovverket. Dette innebærer også at retten til å kritisere livssyn og utøving av disse må være lik for alle. Den norske kirkes særposisjon i lovverket må avvikles fullstendig. Religiøse handlinger og ytringer må bare begrenses av norsk straffelov og de prinsipper som gjelder for politisk ytringsfrihet. Opplæringsloven må ikke inneholde henvisninger til noe spesielt livssyn. Seremonier og forkynnende opplæring må bare foregå i regi av livssynssamfunnene selv, men det offentlige må stille nøytrale lokaler til rådighet, på samme måte som for andre frivillige organisasjoner.

3.1.7 Seksuelle rettigheter

Vår seksualpolitikk handler ikke om å skape spesielle rettigheter for ulike grupper, men i stedet å avskaffe de heterofiles særskilte privilegier. Vi arbeider for at den enkelte skal ha rett til å definere sin seksuelle legning og kjønnsidentitet og hvem/hvilket kjønn man vil bo og leve sammen med.

3.2 Kultur

Miljøpartiet De Grønne verdsetter det mangfoldet av kulturuttrykk som finnes i vårt eget land og resten av verden. Vi mener kunst, kultur og idrett har stor verdi for glede og livkvalitet, uavhengig av hvilke økonomiske verdier som skapes.

3.2.1 Frihet og mangfold i kulturlivet

Vi ser på det å kunne uttrykke og engasjere seg i kulturlivet som en menneskerett, og mener kultur har en naturlig plass på budsjettene til stat og kommuner. Samtidig som vi mener at felleskapet aktivt skal støtte kultur og idrett, skal kulturlivet i seg selv være fritt og uavhengig. Eventuelle statlige føringer må ta utgangspunkt i et ønske om å hindre ensretting, for eksempel ved å redusere eierkonsentrasjonen i media og ved å støtte et mangfold av aviser og tidsskrifter, forlag, film, nett-tjenester, radiokanaler osv.

3.2.2 Media: NRK og resten

Dagens massemedia viser for liten kulturell bredde, og gir dårlig grunnlag og insitament til opplysning, debatt og demokratisk deltakelse. Samtidig er vi lite villige til å styre innholdet i media i større grad enn i dag, og det bør ikke være konsesjonsregulering for noe medium når tekniske begrensninger ikke lenger krever det. Unntaket er offentlige media, i hovedsak NRK, som i større grad enn i dag må pålegges ansvar for opplysning og mangfold av kultur og livssyn.

3.2.3 Digitale rettigheter

Miljøpartiet De Grønne ser på digitale rettigheter som alminnelige universelle borgerrettigheter overført til den digitale sfæren. Retten til kunnskap, læring, deling, møtevirksomhet, samt ytringsfrihet, personvern og forbrukerrettigheter er rettigheter vi i Norge er vant til, og tar for gitt. Likevel er det et faktum at den digitale verden er et nytt miljø, og at rettighetene her må kjempes fram på nytt. Miljøpartiet De Grønne støtter initiativer for fri tilgang til digitalisert kunnskap og fri programvare. Det offentlige må bruke åpne standarder, for å sikre at folk ikke tvinges til å bruke for eksempel et bestemt operativsystem eller en bestemt nettleser for å få tilgang til offentlige nettsider. På den andre siden vil allmenngjøring av den digitale sfæren kreve økt fokus på personvern, ikke minst forebygging av identitetstyveri.

3.2.4 En moderne opphavsrettslov

Miljøpartiet De Grønne mener dagens opphavsrettsregler aktivt misbrukes på en slik måte at utvalget og tilgangen på kultur begrenses, og ønsker å endre lovverket slik at det blir enklere å lovlig dele kulturprodukter ikke-kommersielt. Det eneste reelle alternativet til dette er en videre oppblomstring av ulovlig fildeling, og kriminalisering av vanlige borgere. Samtidig er det viktig at et nytt lovverk sikrer opphavspersonens rettigheter.

3.2.5 Sensur

Miljøpartiet De Grønne ønsker ingen sensur av film, spill, tekst osv, men innser at denne friheten gir de voksne i samfunnet et stort ansvar for å skjerme barn fra traumatiserende uttrykk. Den sovende blasfemiparagrafen må fjernes. Disponeringen av det offentlige rommet må avgjøres demokratisk på samme vis som andre samfunnsprospørsmål, med respekt for mindretallet.

3.2.6 Kunstnerne i samfunnet

Kunst og kunstnerisk arbeid er av stor verdi for samfunnet, og må integreres mer både i næringsliv og offentlig virksomhet. Miljøpartiet De Grønne vil sikre grobunn for et levedyktig kunstmiljø, slik at kunstens positive samfunnspotensielle i større grad kan utnyttes. Det er da sentralt at kunstnere sikres arbeids- og levekår på linje med andre yrkesgrupper, i påvente av at samfunnslønn kan gi alle en grunnleggende økonomisk trygghet.

3.2.7 Offentlig rom

Vi ønsker oss det offentlige rom som et møtested som stimulerer og tilrettelegger til mangfoldig aktivitet. By- og tettstedsutforming må ikke overlates til særinteresser, og tilgjengelighet for alle må stå i sentrum. Miljøpartiet De Grønne ønsker en dekommersialisering av det offentlige rommet, med åpning for mer kunst og kreative uttrykk, både profesjonell kunst og folkelige/uformelle kulturuttrykk.

3.2.8 Reklame

Reklame er hovedsakelig et verktøy for å skape kunstige behov der reelle behov ikke lenger finnes, og årlig brukes milliarder av kroner til å «hjelp» oss videre i nedverdiggende og uøkologisk forbruksvekst. Miljøpartiet De Grønne vil ha streng regulering og begrensning av kommersiell reklame, særlig i offentlige rom. Den som ønsker tilsendt reklame skal aktivt måtte be om dette.

3.2.9 Økologisk mangfold i byen

Daglig kontakt med naturen må være mulig også for byfolk, uten å måtte reise langt. Ved byplanlegging må det settes av rom for både naturlig vegetasjon og dyreliv, husdyrhold og hagebruk. Viltkorridorer og hagekolonier er viktige elementer i en slik strategi.

3.2.10 Språklig likestilling

Miljøpartiet De Grønne ser de to offisielle norske skriftspråkene som en kulturell rikdom. Den dominerende stillingen bokmålet har på de fleste samfunnsområder, gjør at den nynorske skriftkulturen må sikres livsrom gjennom en aktiv språkpolitikk. Strengere tiltak må settes i verk for at offentlige organer skal følge målloven. Retten til læremidler på nynorsk og bokmål til samme tid og pris må vera reell. Opplæringen i skolen må ha gode lese- og skriveferdigheter på begge språkene som mål.

3.3 Minoriteter

Minoritetspolitikken står i skjæringspunktet mellom to prinsipper: På den ene siden skal vi bygge ned skillet mellom «oss» og «dem». Samtidig skal kulturelle særtrekk innen visse rammer tas vare på. Det store dilemmaet i møtet med minoriteter blir da hvordan man både skal behandle dem som oss, og likevel ta særlige hensyn.

3.3.1 Flyktninger og asylsøkere

Grønn politikk overfor mennesker i nød må baseres på absolutt respekt for menneskerettighetene.

Flyktningebegrepet må utvides til å gjelde flukt fra alle typer brudd på menneskerettighetene. Retten til å søke asyl må ikke undergraves på noe vis. Kjønnbasert forfølgelse må være et legitimt asylgrunnlag, og kvinner må kunne søke familiejenforening på selvstendig grunnlag. Med en åpen innvandringspolitikk vil behovet for å skille mellom de ulike kategoriene av folk som søker seg nytt land bli mindre.

3.3.2 Innvandring

Miljøpartiet De Grønne står for en åpen innvandringspolitikk. Vi har et særskilt ansvar for mennesker som er forfulgt, truet eller av andre grunner har et spesielt behov for beskyttelse og hjelp. Mange har likevel andre grunner for å komme til Europa og Norge, og omtales ofte som «lykkejegere». Miljøpartiet De Grønne mener det er en menneskerett å søke lykken; derfor må det bli lettere for mennesker fra hele verden å søke opphold og arbeid her i landet.

3.3.3 Integrering

Staten må legge til rette for rask integrering i arbeidslivet, og opplæring i norsk språk og samfunnsliv. Opplæringen må inkludere undervisning på lokaldialekten og flertallsmålformen på stedet. Alminnelige velferdsgoder, arbeiderrettigheter og samfunnsplikter er en selvsagt del av dette. Utdanning og arbeidserfaring fra andre land må godkjennes uten unødige byråkratiske hindre. Ved innvilging av varig opphold og statsborgerskap er det rimelig å stille krav til dokumenterte ferdigheter i norsk eller samisk språk. Alle mennesker må ha rett til å bevare eller forkaste særtrekk ved sin opprinnelige kultur, også å bruke eget språk. Dette må aldri tolkes som aksept for religiøst eller kulturelt fundert undertrykking og overgrep.

3.3.4 Samefolket

Staten Norge er grunnlagt på territoriene til to folk. Både samer og nordmenn har ut fra folkerettslige normer rett til selvbestemmelse. For samene som landets urfolk understrekes selvbestemmelsen blant annet i internasjonale avtaler som Norge har undertegnet. Sametingets innflytelse på områder som har betydning for samiske forhold må styrkes. Den tradisjonelle reindrifta har hatt en unik posisjon som kulturbærer; denne funksjonen må revitaliseres. Foreldrenes rolle som kultur- og kunnskapsformidlere må oppvurderes. Barn og ungdom må få godkjent deltakelse i reindrifta som del av sin grunnskoleutdanning. Det er skolen som skal tilpasse seg driftsformen, ikke omvendt.

3.3.5 Minoritetsspråk

Gode språkkunnskaper er avgjørende i en globalisert verden. Staten har et særskilt ansvar for å sikre både «gamle» og «nye» minoritetsspråk i Norge gode vilkår. Retten til morsmålsopplæring må sikrast. Økt satsing på språkopplæring generelt må dra vekslers på det rike språkmangfoldet og slik bli en ressurs for alle, uansett morsmål.

3.4 Utdanning

Opplæringen i barnehager og skoler har en stor rolle i formingen av kommende generasjoner. Det er derfor et legitimt ønske fra alle politiske leire om å sette mål og rammer for opplæringen. Skolen er noe alle har et forhold til, og det skorter ikke på oppgaver man gjerne vil at skolen skal ta seg av. Vi må likevel innse at skolen speiler resten av samfunnet, og at den i beste fall kan være en del av formingen av et grønnere samfunn.

3.4.1 Mange dilemmaer

Å oppdra og utdanne unge mennesker er et alvorlig ansvar for hele samfunnet. Hovedansvaret må fremdeles ligge hos de foresatte. Miljøpartiet De Grønne erkjenner at det ikke finnes noen fasit på hva som er rett opplæring av enkeltindividet. Uansett om man velger den ene eller andre løypa mot voksenlivet, risikerer man å bli klandret i ettertid. Løsningen på dette problemet er verken å la alle elever gjøre som de vil eller å tvinge alle til å gjøre det samme. Dagens opplæringslov og læreplaner fanger i utgangspunktet opp disse hensynene, ved å legge vekt på at opplæringen skal være likeverdig, men ikke lik.

3.4.2 Tilpasset opplæring kontra felleskap

Den offentlige skolen har, og vil ha, vedvarende utfordringer i å finne gode løsninger på balansen mellom tilpasning og felleskap. Miljøpartiet De Grønne ser viktige verdier i individuell tilpasning, men også i sosialt felleskap der barn med ulik bakgrunn og interesse lærer av hverandre både faglig og menneskelig. Vi mener likevel at tilpasning og valgfrihet må oppprioriteres vesentlig i forhold til i dagens skole. Dette må også kunne innebære opplæring helt utenfor den ordinære skolen. Ved å alminneliggjøre større variasjon, trenger det for eksempel ikke bli så opplagt hva som er normal- og hva som er spesialundervisning. Større og mer dynamiske skolekretser og aldersblanding vil øke sjansen for å få rimelig store elevgrupper, selv med radikal tilpasning av opplæringen. I den videregående skolen er dette vanlig allerede. Her er hovedutfordringen å gjøre det enklere å ta en yrkesutdanning med vesentlig mer innslag av praksis gjennom hele skoleløpet enn i dag. Ved økt tilpasning får både foresatte og skolen et enda tyngre ansvar for å rettlede elevene, uavhengig av sosial bakgrunn og andre ytre forventninger.

3.4.3 Forventninger, respons og motivasjon

Når individuell tilpasning er på plass, må det settes tydelige mål og forventninger til elevene. Dette er en forutsetning for å kunne hjelpe eleven videre i egen læring, og egentlig ikke noe annet enn det som skjer i andre sosiale sammenhenger. Måten forventningene utformes på, og hvordan tilbakemeldinger gis, er en annen av opplæringens hovedutfordringer. Mange elever – særlig de fra mindre ressurssterke hjem – viser seg å tjene på klare og forutsigbare ytre rammer, med konkrete og målbare krav. Vi ser det likevel som avgjørende at vurderingen støtter opp om motivasjon og lærelyst hos eleven.

3.4.4 Pedagogisk mangfold

Som på andre områder må vi skille mellom hva som er mulig i dag, og hva som er mulig under andre forhold. Skoler basert på alternativ pedagogikk viser at elever fungerer godt med helt andre vilkår enn dem den offentlige skolen byr på, enten det gjelder ansvar for egen læring eller vurdering. Selv om slike skoler har vært dominert av elever fra ressurssterke hjem med høy kulturell kapital, viser det at pedagogikken kan endres i takt med mennesket. Siden dette er en tosidig dynamikk, mener Miljøpartiet De Grønne det er viktig å holde oppe både for hjemmeundervisning og private skoler med alternativ pedagogikk. Religiøse alternativer blir overflødige den dagen opplæringsloven blir reelt livssynsneutrale.

3.4.5 Innsyn i skolen

Uansett individuell tilpasning og alternativ pedagogikk, må opplæringen skje etter offentlig godkjenning. Forming av opplæringsløpet for et ungt menneske kan ikke overlates til den enkelte lærer eller skole. Lærerne må som andre profesjonsutøvere med stort ansvar finne seg i åpenhet og innsyn fra samfunnet. Ulike former for ekstern skolevurdering må videreføres til gode og ukontroversielle rutiner.

3.4.6 Høyere utdanning og forskning

Støtte til forskning er en viktig nasjonal oppgave. Offentlig finansiert forskning skal ikke ta kommersielle hensyn, men rette seg mot samfunnets fellesinteresser. Institusjonene må ha romslige rammer for å drive grunnforskning innen alle fag. Utover dette ønsker Miljøpartiet De Grønne som andre partier å styre innsatsen mot de samfunnsmålene vi for øvrig arbeider for. Vi vet stort sett nok om dagens økologiske og sosiale problemer til å slå fast behovet for grunnleggende alternativer på alt fra teknisk til sosialt nivå. Vi vil derfor satse stortilt på forskning som kan lette overgangen til et grønt samfunn, for eksempel innen alternativ økonomi, grønn teknologi og ikkevoldelig konfliktløsning. Inntil studiekostnadene kan dekkes av en eventuell samfunnslønnsreform, må studiefinansieringen forbedres. For den som lever nøkternt må det være mulig å studere på heltid, og ha ferie og fritid etter mønster av arbeidslivet for øvrig. Sosial boligbygging er et viktig tiltak også for studenter. Høyere utdanning må være åpen for alle med de nødvendige forutsetningene, enten opptaket baserer seg på karakterer eller opptaksprøver.

3.5 Samfunnslønn

Innføring av samfunnslønn vil være en sosial reform som på en avgjørende måte legger til rette for grønn politikk på en rekke andre områder, som for eksempel helse, kultur og demokrati.

3.5.1 Virksomhet kontra lønnsarbeid

Miljøpartiet De Grønne skiller mellom virksomhet og lønnsarbeid. Det er en menneskerett, og for de fleste avgjørende for et godt liv, å få bruke evnene sine til høvelige og varierte aktiviteter. Lønnsarbeid er derimot knyttet til økonomisk trygghet, og er ikke alltid like meningsfylt for øvrig. Det vil heller aldri være perfekt tilgang på lønnsarbeid, og det er mange som av ulike årsaker ikke kan delta for fullt i det ordinære arbeidslivet. Visjonen er selvsagt at de to variantene av arbeid faller sammen for den enkelte, men dette vil aldri bli realistisk for alle til enhver tid. Vårt svar på dette er samfunnslønn.

3.5.2 Samfunnslønn for sosial verdighet

Samfunnslønn i sin enkleste form er en sammenslåing av sosialhjelp og noen få andre trygdeordninger. Dette er viktig først og fremst for å spare trygdemottakere for et til dels komplisert og nedverdiggende forhold til ulike offentlige instanser. Samfunnslønn vil gjøre søknader, dokumentasjoner og kontorbesøk overflødige. På den andre siden kan et betydelig offentlig byråkrati avvikles.

3.5.3 Samfunnslønn for trygghet og pusterom

Miljøpartiet De Grønne tar ideen videre, og mener samfunnslønnen kan bli en universell ordning som erstatter alt fra studiestøtte via sosialhjelp og etablererstipend til minstepensjon. Samfunnslønnen må utformes slik at alt lønnsarbeid svarer seg og gir reell tilleggsinntekt, i motsetning til dagens ordninger som ofte gjør det lite attraktivt for trygdede å arbeide. Mange modeller kan tenkes; målet er en ordning som uten vilkår garanterer hvert individ et trygt og forutsigbart økonomisk grunnlag, samtidig som alt viktig arbeid utføres.

3.6 Omsorg

Organisert pleie og omsorg er nødvendig, men kan ikke oppveie mangler i menneskers miljø og levevilkår. Miljøpartiet De Grønne vil arbeide for et samfunn der gjensidig omsorg mennesker imellom i større grad supplerer institusjonene.

3.6.1 Nærmiljøets rolle

Miljøpartiet De Grønne går inn for å styrke de sosiale nettverkene i nærmiljøene. På lengre sikt ønsker vi et velferdssamfunn med mindre institusjonsplassering og mer gjensidig omsorg. Nærmiljøer der folk i ulike aldersgrupper kan oppleve og vise gjensidig omsorg bygger fellesskapsfølelse og sosial forankring, som igjen er viktig for trivsel og helse. Nærmiljøene må omfatte ulike virksomheter som skoler, boliger, arbeidsplasser og felles fritidslokaler. I påvente av en eventuell samfunnslønn, går Miljøpartiet De Grønne inn for økt bruk av omsorgslønn til de som påtar seg pleieoppgaver i familien og nærmiljøet. I slike tilfeller må det også være tilgang til faglig støtte og veiledning.

3.6.2 Foreldre og barn

Foreldre til barn under skolealder må få reell økonomisk og praktisk mulighet til å velge hvordan de vil oppdra og sikre tilsyn med sine barn. Våre mål om redusert arbeidstid (jf. 2.1.2 *Redusert arbeidstid framfor økt kjøpekraft*) og samfunnslønn (jf. 3.5 *Samfunnslønn*) vil her ha stor betydning. Kontantstøtteordningen kan da bli overflødig. Det offentlige må sørge for nok og varierte omsorgstilbud som lekeparker, kort- og heltidsbarnehager i nærmiljøet. Utgangspunktet må være at alle barn skal ha rett til å være hos sin biologiske mor i barseltida, eventuelt med assistanse. Dette gjelder også barn født av innsatte i fengsler eller andre institusjoner.

3.6.3 Barnevern og krisesenter

Samfunnet har rett og plikt til å hjelpe barn og voksne som utsettes for omsorgssvikt, vold eller seksuelt misbruk.

Innen barnevernet må støttetiltak i hjemmet prøves før omsorgsovertakelse. Krisesentre og overgrepsmottak må være åpne for både barn og voksne, og finnes i alle fylker. Samarbeidet med psykiatrien og andre relevante instanser må styrkes. Også pårørende må få tilbud om hjelp. Kvinner som har vært involvert i prostitusjon må få hjelp med å etablere en ny tilværelse. For voldsutøvere må det etableres tilbud av typen Alternativ til vold i alle fylker.

3.6.4 Eldreomsorg

Eldre og pleietrengende skal, så langt det lar seg gjøre, kunne velge hvor de vil bo og hva slags hjelp de vil ha. Samfunnet må stille til rådighet et bredt spekter av tilbud. Mange gamle mennesker har store ressurser som det må tilrettelegges for at de får brukt. En annen stor utfordring er at mange eldre lider under mangel på normal sosial omgang. Dette bør kunne løses langt på vei uten fagfolk. Besøks- og støttekontaktordninger må utvikles til å bli en ordinær del av eldreomsorgen, med normale lønns- og ansettelsesforhold. Mange friske eldre og andre utenfor det vanlige yrkeslivet vil selv kunne gjøre godt helsearbeid på denne måten.

3.6.5 Mennesker med nedsatt funksjonsevne

Det må legges til rette for at mennesker med ulike varianter av nedsatt funksjonsevne får mest mulig like muligheter og samme rett til samfunnets goder som andre. Dette innebærer medbestemmelsesrett vedrørende boforhold, arbeid og andre støttetiltak. Det må gis mulighet til å velge mellom institusjon, omsorgsbolig eller å bo hos familie eller andre som måtte ønske det og som får omsorgslønn. Menneskene i nærmiljøet må gis informasjon og veiledning med sikte på reell integrering der personen med nedsatt funksjonsevne ses som en ressurs snarere enn et problem.

3.7 Helse

Verdens helseorganisasjon definerer god helse som «en tilstand av fullkomment fysisk, psykisk og sosialt velvære og ikke bare fravær av sykdom eller lyte». Dette er en tilstand de færreste opplever til enhver tid, uten at de trenger medisinsk behandling av den grunn. Miljøpartiet De Grønne erkjenner at det er grenser for hva som kan og bør behandles av fagfolk, og dette må debatteres kontinuerlig.

3.7.1 Forebygging

Miljøpartiet De Grønnes hovedbidrag til helsepolitikken er forebygging i videste forstand. En lang rekke helseproblemer henger sammen med usunn mat, dårlig fysisk miljø ute og inne, samt sosiale forskjeller. Økologisk mat og mer sjømat, bilfrie byer og samfunnslønn er eksempler på grønne grep som i høyeste grad er helsepolitikk. I skolen vil bygging av selvfølelse og -trygghet blant annet gjennom opplæring i konfliktløsning kunne forebygge både spiseforstyrrelser og voldsbruk. Også det behandlende helsevesenet må legge til grunn at mennesket er en helhetlig organisme i et fysisk og sosialt miljø. Vi vil styrke samarbeidet mellom somatisk og psykiatrisk medisin, og mellom etablert og alternativ medisin.

3.7.2 Offentlig og gratis helse og tannhelse

Miljøpartiet De Grønne går inn for et offentlig finansiert helsevesen som får tilført de midler som trengs for å håndtere de til enhver tid ønskede oppgavene. Ikke-kommersielle private aktører kan supplere dette, med offentlig finansiering på like vilkår. Helsetilbudet – også tannhelse – må være likt tilgjengelig for alle, og derfor i hovedsak gratis. Behandlingsformer uten dokumentert effekt skal ikke støttes av det offentlige.

3.7.3 Familieplanlegging

Prevensjon og seksualopplysning generelt må være gratis og lett tilgjengelig. Gravide kvinner skal ha rett til medisinsk, etisk, sosial og økonomisk veiledning. De skal være garantert tilfredsstillende støtte dersom de velger å bære barnet fram, og forsvarlige medisinske forhold samt oppfølging i etterkant dersom de velger å avbryte svangerskapet. Miljøpartiet De Grønne vil ha reell selvbestemt abort, men vi ønsker ikke å utvide 12-ukersgrensen. Senaborter må bare innvilges av sterke medisinske grunner, for eksempel skal ikke Downs syndrom i seg selv være sterk nok grunn.

3.7.4 Rusmisbruk

Miljøpartiet De Grønne ser rusavhengighet primært som et helseproblem, som må behandles som det uansett om rusmiddelet er lovlig eller ikke. Det er ikke kriminelt å ødelegge helsa si med tobakk, alkohol, eller for den saks skyld sukker – det bør gjelde alle rusmidler. Kriminalisering er tvert imot ofte et hinder for fornuftig behandling av de helse- og sosialfaglige aspektene ved rusavhengighet. Opplysning og annen innsats for å redusere skadevirkningene av misbruk, enten det dreier seg om tobakk, alkohol, medisin eller narkotika, må baseres på saklig informasjon og profesjonell medmenneskelig behandling.

3.8 Kriminalitet

Miljøpartiet De Grønne legger medmenneskelighet, omsorg og ansvar til grunn for sin kriminalpolitikk. Ingen mennesker er bare kriminelle; de er vanlige mennesker som av vidt ulike årsaker har brutt en lov.

3.8.1 Forebygging

I et samfunn og et miljø der folk føler seg fremmede, rotløse og avmektige, vil aggresjon, vold og kriminalitet ha gode vekstmuligheter. Vaksine nummer én mot kriminalitet er et meningsfylt liv i et inkluderende fellesskap basert på sosial rettferdighet, likestilling og likeverd for alle grupper. Forbud og straffeforfølging må rettes mot de områdene som har størst skadevirkninger for vår felles velferd og våre omgivelser. Synlig politi er også viktig forebygging, og etaten må få ressurser til å prioritere dette.

3.8.2 Styrket innsats mot den verste kriminaliteten

All slags vold mot mennesker og dyr, trafficking, smugling av narkotika og våpen, økonomisk svindel og miljøkriminalitet er områder som samfunnet ikke kan ta lett på, uansett intensjoner om forebygging. Miljøpartiet De Grønne mener at politiet og rettsvesenet må få de økonomiske ressurser som trengs for å takle disse groveste formene for kriminalitet. Om nødvendig må riksadvokaten instruere politiet til å øke innsatsen på underprioriterte områder som f.eks. seksuelle overgrep. Juryordningen i overgrepssaker må avvikles.

3.8.3 Straff

Vi ønsker å redusere bruken av fengselsstraff for førstegangskriminelle, til fordel for ordninger som har vist seg å fungere bedre både med hensyn til rehabilitering og forsoning. Lovbrytere skal stilles til ansvar for sine forbrytelser og gis mulighet til å gjøre opp for seg. Konfliktråd må være en mulighet også ved svært alvorlige lovbrudd, og vi vil øke bruken av samfunnstjeneste for vinningsforbrytelser og hærverk. Voldskriminalitet må forebygges gjennom holdningsarbeid og gode behandlingstilbud. Sinnslidende kriminelle og barn under 18 år må aldri plasseres i fengsel. Innsatte må få et forsvarlig kosthold, muligheter for fysisk trening og aktivitet, og tilbud om terapi og studier. De må også ha krav på regelmessig kvalitativ omgang med kjæreste, familie og venner. Regler og praksis ved varetekt og bruk av glattcelle må skjerpes.

3.8.4 Ofre for kriminalitet

Ofre for kriminelle handlinger må være sikret støtte. Ofre for voldtekt eller andre voldshandlinger må få medisinsk og psykologisk hjelp. Privatpersoner som har lidd økonomiske tap må som hovedregel få eventuell erstatning forskuttert av det offentlige. Alle som er rammet av kriminalitet har dessuten en selvsagt rett til medisinsk, psykiatrisk og juridisk bistand etter behov. Dette må også gjelde for pårørende (jf. 3.6.3 *Barnevern og krisesenter*).

4: Verdenssamfunnet

4.1 Fred og rettsorden

I internasjonale spørsmål bygger Miljøpartiet De Grønne på menneskerettighetene og folkeretten. Verdenshistorien er en lang fortelling om undertrykking og utbytting mellom kjønn, sosiale og etniske grupper. Denne historien skapes fremdeles, og alt internasjonalt avtaleverk, så vel som handel, bistand og andre innsatser, må tolkes kritisk i

lys av dette.

4.1.1 Menneskerettighetene

Vi holder menneskerettighetene av 1948 for å være universelle. Ingen samfunn er i så måte perfekte, men heller ikke statiske. Alle kulturer har potensiale for positiv utvikling, i høyeste grad også vår egen. Det ville være en uakseptabel nedvurdering å anta at noen kulturer er varig verneverdige på en slik måte at de trenger unntak fra de overordnede menneskerettighetene. Miljøpartiet De Grønne tar likevel avstand fra vestlige supermaktens selektive utnyttning av menneskerettighetene og demokratibegrepet som strategi for spre en bestemt økonomisk politikk og sikre egen ressurstilgang. FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettigheter må få samme status i praktisk politikk som de sivile og politiske rettighetene. Overnasjonale domstoler og rettspraksis vedrørende folkeretten og menneskerettighetene må styrkes og utvides.

4.1.2 Et demokratisk FN

Miljøpartiet De Grønne setter hensynet til det globale fellesskapet foran nasjonenes interesser, og vil konsekvent arbeide for å fremme en internasjonal rettsorden. Folkerett og sikkerhet, menneskerettigheter, biomangfold og klimapolitikk bør tas hånd om av overnasjonale organer. Det samme gjelder internasjonal kriminalitet, der handel med mennesker, narkotika og våpen ofte er sammenvevd med ordinære krigshandlinger. FN er med alle sine svakheter foreløpig det beste vi har å bygge på i denne sammenhengen. Organisasjonen må utvikle seg til et demokratisk og effektivt organ hvor alle land og folkegrupper har reell makt og innflytelse, hvis denne rollen skal fylles. Dette betyr at enkelte lands vetorett må opphøre. Finansieringen av FN må endres slik at rike land ikke kan bruke trussel om tilbakeholdelse av kontingent som pressmiddel mot organisasjonen. Norge så vel som andre land må oppgi en del av sin nasjonale suverenitet til FN. I første omgang må polområdene, verdenshavene og atmosfæren forvaltes av verdensorganisasjonen. På samme måte som sikkerhet og fred må WTO-regimet for felles handelsregler ligge under et reformert FN.

4.1.3 Fred med fredelige midler

Bruk av militære metoder for å skape et fredelig og rettferdig samfunn vil ofte slå feil, fordi de militære metodene er basert på udemokratiske maktstrukturer og på voldsbruk som i seg selv er forrående og nedverdiggende for alle parter i konflikten. Noen kulturer har hatt og har høyere terskel for voldsbruk enn andre ved konflikter og i andre sosiale sammenhenger. Dette overbeviser oss om at det er mulig å utvikle en ikkevoldskultur der behovet for voldsrett er redusert til et minimum, der krig betraktes som usivilisert. Vi har ingen illusjoner om at verden i dag er klar for dette, men grønn politikk for sikkerhet og konflikthåndtering må vise vei. Miljøpartiet De Grønne tror på ikkevold både på grunn av menneskesynet vårt og fordi vi mener ikkevoldelige metoder ofte er mest effektive.

4.1.4 Totalforsvar

En bred og kontinuerlig opplæring og beredskap av befolkningen i sivile forsvarsmetoder som ikke-samarbeid og direkte ikkevoldsaksjon, kombinert med militært heimevern, kan gjøre landet nær uinntakelig, og styrke befolkningen både mot indre og ytre fiender. Miljøpartiet De Grønne vil uansett forsvarsform kreve retten til totalnekting av enhver militær deltaking på ethvert grunnlag. Denne retten må også gjelde i krigssituasjoner.

4.1.5 Internasjonal innsats

Internasjonal innsats for forebygging og konfliktløsning i regi av FN er viktig. Militære midler må i tråd med FN-pakten være siste utvei, og alltid kombineres med sivil og ikkevoldelig innsats. Militarismen som strategi og tenkemåte handler om langt mer enn militære tiltak i seg selv, og må uansett erstattes av en mer allsidig tenkning rundt fred og sikkerhet. Miljøpartiet De Grønne vil jobbe for totalforbud mot atomvåpen, alle former for radioaktiv ammunisjon, kjemiske og bakteriologiske våpen og alle slags miner. NATOs «out of area»-strategi er et alvorlig anslag mot kollektiv sikkerhet og konflikthåndtering, fordi den er basert på atomvåpen, og fordi den er løst fra FN og derfor alltid vil kunne mistenkes for å bunne i egeninteresser. Deltakelse i offensivt rettede militære allianser som NATO og EUs forsvarssamarbeid er uforenlig med våre prinsipper.

4.2 Handel og bistand

Miljøpartiet De Grønne grunngir handels- og bistandspolitikken både med solidaritet og egen trygghet. Rike stater må stille opp for fattige på flere måter: Vi må endre handelspolitikken og ressursbruken vår, og vi må bidra med kapital og teknologi, på lokalsamfunnets premisser og med respekt for lokal natur og kultur. Trygghet for mat, vann, helse og utdanning må stå i fokus.

4.2.1 Globalisering

Begrepet globalisering rommer mye ulikt. Utveksling av kunnskap og kultur, og samarbeid om felles problemer, er av det gode; men mye av det som kalles globalisering er imperialismen i ny drakt. Store ressurser kreves for å manøvrere i en global markedsøkonomi, med det resultat at private selskaper får makt som overgår mange stater. Både WTO, Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet, EU og lignende frihandelsunioner er primært opprettet for å øke spillerommet for kapitalkraftene i verden. Dette er et alvorlig anslag mot demokratisk politisk styring av samfunnsutviklingen, og kan aldri veies opp av økt produksjon og velferd på enkelte områder (jf. 2.1.3 *Felleseie og demokratisk kontroll på viktige områder* og 3.1.1 *Tilbake til politikken*). Miljøpartiet De Grønnes svar på dette er en grønn globalisering, der solidaritet står i sentrum for vår samlede økonomiske politikk.

4.2.2 Sosial fordeling og økologisk produksjon

En milliard mennesker sulter, og daglig dør omkring 25 000 av sult og tilknyttede sykdommer. Hovedårsaken er ulik fordeling av ressurser og kjøpekraft, ikke global mangel på mat. Vi erkjenner likevel at dyrkajord og andre matressurser er begrenset, og at sammensetningen av mat- og arealbruken må endres i mange tilfeller (jf. 2.7.3 *Jordvern og prioritering av areal*). Stabilisering av folketallet er også avgjørende, og er som all annen utvikling avhengig av at mattrygghet, helse og utdanning ligger til grunn.

4.2.3 Mat først

Nok, sunn og kulturelt akseptabel mat ble etablert som en menneskerett i FN-erklæringen av 1948, og er slått fast i flere senere konvensjoner. Mattrygghet betyr at alle mennesker til enhver tid kan regne med å ha oppfylt denne retten i praksis. Mattrygghet gjelder for individer, på husholdningsnivå, i lokalsamfunnet, nasjonalt og globalt. Lokalsamfunn og stater må være suverene til å avgjøre sin egen strategi for mattrygghet. Dette må ligge til grunn for alle internasjonale handelsavtaler. Alle stater må så langt det er naturlig produsere mat til eget folk, og utfylle med import og reservelager. Handel med mat er skyld i mye lidelse, men eksport av naturlige overskudd øker verdens mattilgang og er et gode når det skjer på riktige premisser. Det er også avgjørende med individuelle inntekter og et prisnivå på mat som setter folk i stand til å kjøpe den maten de ikke selv produserer.

4.2.4 Ingen blir rike av mat alene

Ingen nasjoner, uansett naturressurser og dyktighet, har blitt rike av å produsere mat. Men økt jordbrukseffektivitet gir overskudd av arbeids- og hjernekraft, og er et vilkår for å utvikle velferd, et bredere næringsliv, og bli det som kalles et i-land. I denne oppbyggingsfasen må alle nasjoner få styre sin egen nærings-, handels- og tollpolitikk, slik rike land selv gjorde i sin tid. Inntil dagens WTO-regime er demokratisert, må et minstekrav være at mat og vann holdes utenfor avtaleverket.

4.2.5 Helse for alle

Helse og nødvendige helsetjenester er en menneskerett som de fleste som lever i dag ikke får oppfylt. I flere land i Afrika har gjennomsnittlig levealder falt betydelig på grunn av HIV/AIDS. Hovedårsaken til dårlig helse er for øvrig andre infeksjoner og underernæring som henger sammen med fattigdom og urettferdig global fordeling. Miljøpartiet De Grønne vil fremme en politikk med sterkere virkemidler for fattigdomsreduksjon og utjevning globalt, og med en vesentlig kraftigere satsing på fullgode helsetjenester for alle, også i fattige land.

4.2.6 Internasjonal finanspolitikk

Det internasjonale finanssystemet, interbanksystemet, har blitt så stort og liberalisert at det tillater sterkt spekulative kapitalbevegelser som fører til ødeleggende svingninger i valutakurser og utlånsrenter. Dette er en

viktig faktor bak ulike økonomiske kriser, herunder u-landenes gjeldskrise. Miljøpartiet De Grønne mener sentralbankenes mulighet til nasjonale reguleringer er avgjørende for å stabilisere og styrke økonomien, ikke minst i u-land.

4.2.7 Rettferdig handel i hverdagen

Norske offentlige virksomheter kjøper varer og tjenester for flere hundre milliarder kroner i året. Dette skjer nærmest uten bevissthet om økonomiske strukturer som opprettholder utnyttning av verdens fattigste gjennom miljøødeleggelser, slavearbeid, barnarbeid og brudd på grunnleggende menneske- og arbeidstakerrettigheter. Staten og kommunene må ta langt større ansvar for etikk i innkjøpspolitikken.

5: Framtida er grønn!

5.1 En ny politisk farge – et parti for vår tid

På dette grunnlaget tar vi mål av oss til å utforme en helhetlig politikk for nåtid og framtid. Alle politiske hovedretninger har vokst fram som svar på historiske forhold og motsetninger i samfunnet. De liberale tok kampen opp mot kirke- og adelsmakt, mens sosialistene tok et steg videre og krevde frigjøring også av arbeiderklassen. Begge strømningene har på sitt beste tatt menneskeheten langt framover, og de har fremdeles viktige roller å spille. De Grønne er den yngste fargen på det politiske fargekartet, og må derfor ta med seg elementer både fra liberalisme og sosialisme, men ta enda et nødvendig steg videre: Grønn politikk betyr solidaritet både med natur og dyr, med undertrykte i vårt eget samfunn, med folk i andre deler av verden, og med framtidige generasjoner.

5.2 Ulike impulser – felles mål

Miljøpartiet De Grønne sprenger den tradisjonelle partiskalaen ved å hente impulser fra flere kanter. De grønne partiene verden over har hatt nær tilknytning til miljøbevegelsen, men grønn politikk er langt mer enn miljøvern. Anti-autoritære strømninger, feminisme og fredsarbeid er også viktige deler av de grønne partienes historie. Grønn politikk bæres fram av mennesker med vidt forskjellige personlige inspirasjonskilder, som religion, humanisme, økofilosofi, eller bare enkel rettferdighetssans og en ukomplisert kjærighet til verden og livet.